

Богдан ПАЖИМСЬКИЙ

Пропозиції (й об'рунтування) заснування в місті Старий Костянтинів вищого навчального закладу

Місто Старий Костянтинів лежить на порубіжжі двох історико-етнографічних регіонів Поділля (в минулому Поділля й Брацлавщина, сьогодні це Вінницька область й південні частини Хмельницької та Тернопільських областей) й Волині (сучасні області Житомирська, Рівненська, Волинська й північні райони Хмельницької, Тернопільської областей). В об'рунтуванні, розглядаючи цей історичний терен, застосуємо термін – Регіон.

Стрімкий розвиток туризму – одна із характерних рис сучасного глобалізованого світу з його інтегрованими економічними, політичними, культурними, науковими зв'язками. В багатьох країнах туристичні послуги виступають найбільш прибутковою частиною бюджету. Туризм суттєво впливає на розвиток багатьох галузей народного господарства – транспорту, шляхів, харчування, зв'язку, закладів розміщення, сувенірної й поліграфічної продукції, рекреації тощо.

В кінці ХХ ст. туризм в усьому світі почав розвиватися настільки бурхливо й динамічно, що це дало привід багатьом вченим, фахівцям назвати його «символом століття», «туристичним вибухом», «туристським бумом», «туристським феноменом» і навіть «туристською революцією».

Найпоширенішим видом туризму є культурно-розважальний, пізнавальний, що базується на використанні туристсько-рекреаційних ресурсів. До таких туристичних ресурсів належать пам'ятки національної культурної спадщини, пам'ятки екології.

Регіон має надзвичайно мальовничі ландшафти, історичні пам'ятки оборонної архітектури – замки і фортеці, палацово-паркового мистецтва ХVIII-XIX ст.ст. – маєтки, пам'ятки природи. Весь цей надзвичайний туристичний потенціал володіє великим ступенем аттрактивності (тобто привабливості).

За оцінками ВТО на культурно-пізнавальний туризм припадає 10% світового туристичного потоку. Експерти Європейського Союзу підраховали, що в 2001 році питома вага цього виду туризму становила 30%, а через п'ять років сягне 40-50%¹.

У 90-х роках минулого століття надходження від міжнародного туризму росли швидше, ніж від світової торгівлі².

Відомі політичні діячі Хмельниччини (В.Олуйко, Л.Бірюк) серед

галузей народного господарства області туризм ставлять на третє місце. Адже витрати на створення одного робочого місця в туризмі в 20 разів менші, ніж у промисловості.

Дбайливе ставлення до національної культурної спадщини, всебічне її дослідження, реставрація та пристосування для сучасних потреб, важливі не тільки в історико-культурному, а й безумовно в господарському плані – туристичній індустрії. Для цього потрібні фахівці.

В умовах науково-технічного прогресу, урбанізації, катастрофічної руйнації навколишнього природного середовища виникають додаткові труднощі в питаннях збереження пам'яток культурної спадщини. Тому проблема їх фізичного і морального збереження відчувається особливо гостро, надактуально в наш час. Багато пам'яток перебуває у стані який не сприяє їх подальшому збереженню. У сучасних умовах безліч старовинних об'єктів використовується нерационально, значна кількість пам'яток пустує, ще більша – потребують реставраційних, консерваційних, реабілітаційних робіт, відновлення (ретрорекострукції) ландшафтів старовинних маєткових парків, природних ландшафтів.

Таке становище пояснюється відсутністю в Україні класифікаційних списків пам'яток культурної спадщини (особливо архітектури) за ознаками можливого їх сучасного використання, єдиного критерію відбору пам'яток нового дійового призначення, нормативної бази пристосування їх до нових потреб, а також економічних основ реставрації. При цьому значного поліпшення вимагає матеріальна база реставраційного виробництва і, як наслідок цього – якість реставраційних робіт. Знову ж нестача фахівців реставраційної справи, науковців, мистецтвознавців в Регіоні, які виконували б свою справу на фаховому, професійному рівні. Недостатня професійна кваліфікація фахівців і робітників-реставраторів (за свідченнями науковців) призвели до того, що реставрація виконується на низькому рівні, наприклад: в Хмельницькій області у Меджибожі, Ізяславі, а в Полонному спотворено фасади й інтер'єри костелу. Часто-густо ліцензії на реставраційні роботи отримують нефахові будівельні організації.

Основним у реставраційних роботах є науковий підхід до них. Взаємозв'язок реставрації та історико-архітектурної науки дасть можливість їх кореляції. Підготовка фахівців цієї справи на часі.

В Україні на державному обліку перебуває понад 130 тис. пам'яток, з них 51 364 - пам'ятки історії (в т.ч. 142 – національного значення), 5926 – пам'ятки монументального мистецтва (в т.ч. 44 – національного значення), 16293 – пам'ятки архітектури містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафтні (в т.ч. 3541 – національного значення). Функціонує 61 історико-культурний заповідник, до їх складу входять комплекси (ансамблі)

*Пропозиції (й об'рунтування) заснування в місті Старий Костянтинів
вищого навчального закладу*

пам'яток, що мають особливу культурну цінність. Близько 9400 населених пунктів України мають понад 70 тис. об'єктів культурної спадщини, що потребують дослідження та взяття на облік, 401 населений пункт включено до Списку історичних населених місць України.

На святкуванні 50-річчя української реставрації (1997р.) голова Держбуду зауважив: «Крім осібних пам'яток і комплексів, в Україні виявлено 1399 міст і селищ та близько 8 тис. сіл з вартісною історико-культурною спадщиною, 1020 парків, що мають значну історико-культурну цінність. Загалом фонд історичних будівель і споруд у цих населених пунктах, як підраховали фахівці, перевищує 70 тис. об'єктів. І всі вони потребують належних заходів, щоб їх зберегти». Вивчити, зберегти, включити в культуру. Це можуть зробити лише науковці, фахівці. Багато спеціалістів пам'яткоохоронної справи не готовлять ВНЗ. Наприклад: мистецтвознавців архітектури (здебільшого ними стають будівельники, архітектори), маєткознавців (тут взагалі пустка). Палацово-паркове мистецтво (маєткове) в кінці XVIII – на початку XIX ст.ст. в культурі Європи виходило на одне із перших місць (Д.С.Ліхачов).

Сьогодні перебувають на обліку й під охороною держави 83 парки – пам'ятки садово-паркового й 427 парків – пам'яток місцевого значення. Тобто 500 старовинних маєткових парків що набули статусу парків-пам'яток садово-паркового мистецтва національного й місцевого значення. Чому лише парки-пам'ятки? Адже вони творились разом із пам'ятками архітектури й складають з ними єдине гармонійне, мистецьке ціле. А тому, що в Україні відсутнє наукове визначення цього мистецтва. Маєтки-ансамблі є пам'ятками палацово-паркового мистецтва, але в колах науковців цей термін відсутній. Що прикро, дефініцію назви цього поняття українці змавпували у північного сусіда – «садиба», коли є означення цього феномену суто українське – «маєток». Відсутні такі поняття, як: «український маєток», «українська маєткова культура» тощо. Хто повинен займатися вивченням, дослідженням, охороною, збереженням, використанням цієї культури? Знову ж фахівці, яких немає.

В Регіоні на початку XX ст. знаходилось (здебільшого в селах) 315 маєтків-резиденцій, не рахуючи дворів, фільварків. Значна частина, незважаючи на їх погроми, дійшла до нашого часу. Цей пласт високої культури мало вивчений й упосліджений (що є національним соромом), що засвідчується наявністю в Україні лише трьох маєтків-заповідників – «Качанівка» (Чернігівщина), «Самчики» (Хмельниччин), маєток Попова (Запоріжжя).

Хмельниччина займає друге місце в Україні (опісля Криму) за кількістю пам'яток садово-паркового мистецтва (37 загальнодержавного значення, з них 25 маєткових парків).

Із розмови з В.В.Капустяном, директором Ботанічного саду ім. академіка О.В.Фоміна Київського національного університету ім. Т.Шевченка, про належну увагу держави до старовинних парків: «Парки-пам'ятки по суті поступово перетворюються у звичайні лісові насадження, заростають бур'янами, забудовуються спорудами для торгівлі й розваг.... Однією з причин незадовільно стану наших старовинних парків та й всього паркобудівництва є гострий дефіцит відповідних фахівців, починаючи від докторів, кандидатів наук, фахівців середньої ланки і аж до садівників і майстрів, які безпосередньо зайняті створенням та експлуатацією земельних насаджень. У нас не готуються фахівці із садово-паркового (палацово-паркового – О.П.) мистецтва та ландшафтної архітектури і ці посади займають переважно випускники лісогосподарських та будівельних ВНЗ, перші з яких не мають знань з ландшафтної архітектури, а другі – біології та екології рослин. Для кардинального розв'язання цієї проблеми потрібно переглянути й вдосконалити всю систему підготовки фахівців із спеціальності «садово-паркове мистецтво»³.

Не визначено й соціальний аспект парків-пам'яток, а саме: на якого відвідувача (туриста) орієнтований старовинний парк? В історичному минулому парки призначалися переважно для обмеженого кола відвідувачів і лише в ХХ ст. вони стають місцем масового відпочинку. Парк – високохудожній витвір мистецтва, й разом з тим утилітарний, де парк розглядається як місце комфортного відпочинку й розваг на природі. Водночас парк – музей «живої» природи, місце її пізнання й збереження. Призначення кожного парку (тобто його напрям використання) повинен визначати (класифікувати) фахівець. «Модним» стали тенденція до розширення видового й формового складу декоративних рослин, що використовуються в озелененні. В цьому Україна значно відстає від європейських країн. Якщо на сьогодні в паркобудівництві використовується близько 100 форм хвойних рослин (кілька парків області які можуть похвалитися, до 10 форм), то в Західній Європі близько 1000. Чи є фахівці в області, регіоні, Україні, які змінили б цю ситуацію? Їх треба навчати.

Середовище палацово-паркових ансамблів - пам'яток зберігає минуле й демонструє сучасне, тому що розповідає про світогляд й естетичні смаки їх творців. Середовище має вплив на громадську психологію і формування людської особистості, тому що створює певну естетичну атмосферу – відчуття. Краси й психологічного комфорту. Перші парки виникли в VII ст. до н.е. в Персії.

Серед інших пам'яток, що є визначальними серед туристичних ресурсів, посідають фортеці, замки, пам'ятки сакрального мистецтва. В Регіоні на сьогодні під державною охороною знаходиться 47 замків, фортець та 193

Пропозиції (й об'рунтування) заснування в місті Старий Костянтинів вищого навчального закладу

пам'ятки сакрального мистецтва. Близько 90% церков, костелів України (за винятком областей західного регіону) були зруйновані в советський час. В час хрущовської відлиги список пам'яток сакрального мистецтва скоротився на 801 об'єкт. В Старокостянтинівському районі до 80-х років минулого століття дійшло 20 церков – пам'яток XVIII-XIX ст. Всі вони, за науковими критеріями оцінки, повинні були б взяті на облік. Але взято лише дві – Самчики, Остропіль. На початку 80-х років за вказівкою тодішньої комуністичної влади зруйновано 6 церков, серед яких пам'ятки високої мистецької вартості. Фактично рідкісні пам'ятки сакрального мистецтва не охороняються законом, а віддані (повернуті) церковним громадам продовжують втрачати свої історичні, мистецькі цінності.

Із виступу голови Держбуду «Великою проблемою стає належне використання пам'яток кульгової архітектури. Надто часто релігійні громади, яким пам'ятки архітектури надано в безплатне користування, самовільно, без дозволу державних пам'яткоохоронних органів проводять ремонтні роботи, чим завдають непоправної шкоди автентичним культурним цінностям. Таких фактів чимало в Хмельницькій, інших областях»⁴.

Приклад: в Острополі знаходиться пам'ятка національного культурного надбання Преображенська церква-ротонда в класицистичному стилі. Священик (УПЦ МП) самочинно на вхідному колонному портику поставив дзвіницю, чим звульгаризував чудову архітектуру. Причина: ні в районі, багатому пам'ятниками, ні в області немає фахівців із пам'яткоохоронної справи, юристів в тім числі.

В 2004 році Верховна Рада затвердила Загальнодержавну програму збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004-2010 роки (20 квітня 2004 року №1692-IV), в якій сказано, що «збереження і примноження культурних цінностей належать до пріоритетних напрямів політики держави у сфері культури». У третьому пункті цієї програми зазначається: «готувати кадри для сфери охорони культурної спадщини та підвищувати їх кваліфікацію; підготовку та перепідготовку фахівців з питань охорони пам'яток у навчальних закладах усіх рівнів акредитації; розроблення переліку спеціальностей у сфері охорони культурної спадщини; підготовку фахівців-реставраторів у ВНЗ, підвищення їх кваліфікації; підготовку та видання підручників і навчально-методичних посібників для фахівців з пам'яткоохоронної і реставраційної справи».

Мета та основні завдання цієї Програми (деякі): забезпечення державного обліку та контролю за збереженням і використанням об'єктів культурної спадщини; створення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для наукової, проектної та виробничої діяльності у сфері охорони культурної спадщини.

Аналіз туристичного потенціалу регіону свідчить про наявність передумов для розвитку туристсько-рекреаційної галузі. З метою ефективності функціонування галузі, розвитку внутрішнього і в'їзного туризму необхідно: серед найперших – реставрація історико-культурних пам'яток туристичного ресурсу через їх реабілітацію, ревалоризацію, ревіталізацію, музеєфікацію (концептуальність використання), пристосування, видання належної інформативної літератури, підготовки кваліфікованих фахівців екскурсійної роботи, туристських агенств, проведення реконструкції та модернізації автомобільних доріг до туристичних центрів й об'єктів туристичних ресурсів, розширення мережі об'єктів дозвілля й відпочинку, розвиток готельного господарства (готелі, турбази, притулки, кемпінги тощо), посилення державної й міжнародної реклами, рекреаційних й туристичних ресурсів Регіону та відповідних послуг, впровадженням лінійних, кільцевих, тематичних маршрутів, екологічних стежок й відповідних екскурсійних програм. Крім того створення Національного історико-культурного заповідника «Послуччя». Для всього цього потрібні фахівці.

I. Профіль (спеціалізація) ВНЗ – гуманітарний (вивчення, охорона, збереження, використання культурної спадщини як туристичного ресурсу для розвою туристичного бізнесу в регіоні).

II. Відділення (факультети):

1. Архітектури.

Архітектура – фортифікаційна, палацова, сакральна, містобудівна, садово-паркова, ландшафтна; реставрація, консервація, реконструкція, пристосування архітектури: ревалоризація – підвищення художньої цінності об'єкту, середовища; ревіталізація – підвищення функції об'єкту, регенерація – відновлення втрачених частин об'єкту, реновація – реконструкція старих будівель для нових функцій.

Спеціальності: інженер-реставратор пам'яток архітектури, архітектор, архітектор-реставратор пам'яток архітектури, архітектор-реставратор історичної ландшафтної архітектури, інженер-реставратор містобудівного історичного середовища, історик-архітектор пристосування пам'яток архітектури для сучасних потреб, екологія рослин.

2. Культурології, мистецтвознавства, пам'яткоохоронної й музейної справи.

(культурологія; архітектурознавство – історія архітектури фортифікаційної, палацової, сакральної, садово-паркової, ландшафтної, містобудівної, архітектурного середовища – екологія архітектури, філософія й естетика архітектури;

охорона культурної спадщини – запобігання руйнації, заподіяння шкоди, забезпечення захисту;

*Пропозиції (й об'рунтування) заснування в місті Старий Костянтинів
вищого навчального закладу*

пам'ятки – архітектури, містобудування, історії та культури, ландшафтної архітектури, екокультурної спадщини, садово-паркового й палацово-паркового мистецтва, природи;

класифікація культурного надбання – науково об'рунтовані критерії дослідження архітектурних пам'яток (об'єктів) за ознаками їх сучасного використання;

маєткознавство – історія, мистецький аспект, осередок культури й прогресивного господарювання, середовище, феномен цього явища;

мистецтвознавства – архітектури, образотворчого, декоративного, сакрального, декоративно-вжиткового, традиційного народного, монументального, монументально-декоративного, прикладного, маєткового (палацово-паркового), садово-паркового – семантика палацово-паркового мистецтва, естетика палацово-паркових творів в історичних епохах, його філософія;

музеєфікація пам'яток культурної спадщини – музей архітектури, музей народної архітектури, музей народної архітектури й побуту, музей-маєток, музеєзнавство, експозиційна робота – написання ТЕПу, створення експозиції засобами мистецтва.

Спеціальності: культурологія, мистецтвознавець архітектури, екокультурна спадщина, історик-архітектор, мистецтвознавець традиційного народного декоративно-прикладного мистецтва, музеєзнавець, юрист пам'яткоохоронної справи, мистецтвознавець садово-паркового (палацово-паркового) мистецтва, музейний художник-реставратор, художник-архітектор музейної експозиції, архівна і фондова робота.

3. Історія (історичне краєзнавство регіону, історіографія).

Спеціальність: історик.

Туризм може визначити майбутній економічний потенціал Регіону й сприяти місцевому економічному й соціальному зростанню.

Література

1. Писаревский Е. П. Государственное регулирование культурного туризма // Туризм: право и экономика. – 2004. – №1. – С.3.
2. Местні Лайза. Зміна орієнтирів міжнародного туризму // Стан світу 2002. – К., 2002. – С. 111-137.
3. Хроніка 2000. Поезія українського парку. – К. – Випуск 41-42. – С.8.
4. Пам'ятки України. – 1997. – №1. – С.9.